

ZAMONAVIY TILSHUNOSLIK VA DERIVATSION QONUNIYATLAR

RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY ANJUMANI

Samarqand, 2022-yil 25-may

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI
SAMARQAND DAVLAT CHET TILLAR INSTITUTI

ZAMONAVIY TILSHUNOSLIK VA DERIVATSION QONUNIYATLAR

Respublika ilmiy-amaliy anjumani
MATERIALLARI

Samarqand shahri, 2022-yil, 25-may

Samarqand – 2022

BBK 74.202.2, 81.2.(-5)-9

Zamonaviy tilshunoslik va derivatsion qonuniyatlar. Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari. - Samarqand: SamDCHTI nashri, 2022. – 276 bet.

Ushbu to'plamdan "Zamonaviy tilshunoslik va derivatsion qonuniyatlar" mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani ishtirokchilarining maqolalari o'rin olgan bo'lib, undan barcha tilshunos, adabiyotshunos va pedagoglar foydalanishi mumkin.

Tahrir hay'ati:

Professor I.M.Tuxtasinov	rais
Dotsent Sh.Ashurov	rais o'rinbosari
Professor N.Q.Turniyozov	a'zo
Professor Sh.S.Safarov	a'zo
Professor T.A. Bushuy	a'zo
Professor X.Z.Xayrullayev	a'zo
Dotsent B.Turniyozov	a'zo
Dotsent M.A.Xalova	mas'ul muharrir
PhD. D.Ma'mirova	mas'ul kotib

To'plamdan o'rin olgan maqolalarning saviyasi, sifati va ilmiy dalillarning haqqoniyligi hamda mazmuni uchun mualliflar mas'ul.

MUNDARIJA

I SHO'BA TIL TARAQQIYOTINING DERIVATSION QONUNIYATLARI

<i>И.М.Тухтасинов.</i> Таржимага ўқитишни ташкил этишнинг методик асослари	3
<i>Х.З.Хайруллаев, М.А.Ибрагимова.</i> Morfemaning lingvistik tavsifi va morfematik sath xususida ...	6
<i>Самандаров Р. Д.</i> Аппликатив модель ва матн деривацияси хусусида айрим мулоҳазалар ...	12
<i>Б.Н. Турниязов</i> Kauzativlik xususida mulohazalar	13
<i>Ли Чэньсюй,</i> Профорориентационная модель подготовки кадров по направлению «китайский язык + туризм» в узбекских вузах	15
<i>А.Б.Ахмедов.</i> Неологизмларнинг динамик нуқтаи назардан тадқиқи.....	18
<i>У.Б.Усмонова.</i> Публицистик матннинг синтактик-стилистик хусусиятлари (тоҳир малик публицистикаси мисолида)	19
<i>О.А.Рузметова.</i> Sintaktik-derivatsiya haqida qarashlar.	21
<i>Faleeva Anastasiya Vadimovna.</i> Nominative, expressive and constructive functions of composites in colloquial word formation.....	23
<i>Ф.Р.Халимова</i> Концептнинг лингвомаданий тадқиқи.....	21
<i>М.Х.Зайниева.</i> Матн ва унинг лингвистик тавсифидаги мунозарали масалаларга доир	25
<i>Г.У.Холиқуллова.</i> Sintaktik munosabatning tilshunoslikda o'rganilishi.....	27
<i>Amonova Gulsanam Bahodir.</i> Aspektuallik lingvistik hodisasi xususida.....	31
<i>Adham Sujarow Begmuradowitsch.</i> Perspektiven einer vergleichenden kultur- und mentalitätsforschung in deutsch als fremd-und zweitsprache.....	34
<i>Н.Раимназарова.</i> Изоҳли луғатларда диалектал сўзларнинг иллюстратив мисолларда берилиши	38
<i>Т.Ойдинов.</i> Фонемалар ва уларнинг матнда намоён бўлиши	41
<i>Н.А.Урмонова.</i> Oksyumoron – poetik individuallikni yuzaga keltiruvchi vosita sifatida (abdulla oripov she'riyati misolida).....	41

II SHO'BA SISTEM VA STRUKTUR TILSHUNOSLIK MUAMMOLARI

<i>Н.Қ.Турниёзов.</i> Матн ва унинг сарлавҳаси: структур-семантик ҳамда деривацион хусусиятлари	45
<i>Т.А. Бушуй</i> Словари современного типа.....	47
<i>Р.Д.Журакулов.</i> Основные семантико-структурные разряды сказочной фразеологии	50
<i>А.Ф.Шамахмудова.</i> Classification of sentences into communicative types.....	52
<i>R.Suvonova, O.Abdusolieva.</i> Ot turkumiga xoslangan so'zlarda metonimiya.....	54
<i>Д.Ш.Мамирова.</i> Реклама матнларида олмошларнинг қўлланилиши	56
<i>N.S.Sadinova.</i> Metaforalarning lirik asarlarda voqe'lanishi	57
<i>Д.Н.Рахматова Д.Н.</i> Маҳмудхўжа бехбудий асарларининг статистик тадқиқи	59
<i>О.Анорқуллова.</i> Концепт тушунчаси ва унинг ўзбек тилшунослигидаги тадқиқига доир мулоҳазалар	61
<i>А.А.То'xtamishev.</i> “是” bog'lamasining sintaktik sathda qo'llanilishiga oid	63
<i>М.А.Махмудова.</i> Понятие «ум» в философской трактовке	65
<i>А.Ибаев.</i> Инглиз ва Ўзбек тилларида компонентлари сифатдош шакли билан боғланган пайт муносабатли мураккаб синтактик қурилмалар деривацияси.....	67
<i>S.M.Mardonova.</i> Qadimgi ingliz tili yo'nalish harakat fe'llarining semantik taraqqiyoti.....	69
<i>М.Зайниддинов.</i> Гап ва унинг таҳлил усуллари хусусида	71
<i>Д.Б.Бойматова.</i> Мураккаблашган содда гаплар таркибига кирувчи синтактик бирликларнинг тилшуносликда тадқиқ қилиниши	75
<i>Z.U.Usmonova.</i> Tilda ijobiy baho birliklarining leksik-semantik xususiyatlari	77

<i>G.U.Ochilova.</i> Maxsus maqsadlar uchun Ingliz tilini o'qitish va o'rganishda lug'atning o'ri.....	163
<i>У.Каримова Умрия.</i> О проблеме аналитизма в современном немецком языке.....	164
<i>Ш.Носирова.</i> Преподавание иностранных языков в начальных классах	168

V SHO'BA TIL VA ADABIYOT NAZARIYASI

<i>Х.Н.Умуров.</i> Кексалик ва дилбар шеър	161
<i>Г.Х.Умунова.</i> Икромномаларда якин кишилар ёди	174
<i>М.И.Давронова.</i> Zebo Mirzo she'riyatida ayol ruhlyati tasviri	175
<i>М.А.Халова.</i> Светлана Алексиевичнинг “Урушнинг аёлдан йироқ киефаси” асарида аёл калби тасвири	179
<i>А.Й.Маҳмудов.</i> Хайнрих Хайне ижодида диний таълимотнинг ифодаси	181
<i>I.Pardaeva.</i> Navolyning turkly tildagi badily-tarixiy nasr namunasi haqida	183
<i>М.И.Давронова, F.X.Yusufova.</i> Sh'eriyaatdagi she'rlar yoki qismatga aylangan she'riyat.....	185
<i>С.Р.Каримова.</i> Зебуннисобегимни яратган давр	188
<i>D.Jabborova.</i> Cho'lponning hikoyachilik mahorati	190
<i>Х.А.Асланова.</i> Гадоийнинг наът газали таҳлили ва тасаввуф масаласи	192
<i>Б.Ф.Холмухамедов.</i> Олтинхон Тўра ва унинг куръони карим маъноларининг таржима ва тафсири	195
<i>G.I.Ernazarova.</i> Zamonaviy she'riyatda “arba'in”an'analari tematikasi.....	197
<i>T.R.Kadirov.</i> Koreys va o'zbek adabiy aloqalari va tarjlmashunosligining taraqqiyot prinsiplari .	201
<i>T.S.Eshboyeva.</i> O'zbek tilidan fransuz tiliga tarjima qilingan she'rlarning lingvopoetik tahlili	208
<i>М.Нарзиева.</i> Абдулла Ориповнинг бадий киефа яратиш маҳорати.....	211
<i>Д.М.Худойбердиева.</i> Адабий таъсир ва поэтик олам муштараклиги	212
<i>С.У.Расулова.</i> XIX аср америка адабиётида илк романтизмнинг характерли жихатлари....	215
<i>Д.Х.Кўлдашева.</i> Фуркат газалларида антонимлар лингвопоэтикаси	220
<i>М.В.Ешнйазова.</i> “Abdulla Oripov she'riyati” mavzusini o'qitishda interfaol usullardan foydalanish	222
<i>G.Isomova.</i> Oxunjon Hakim ijodida milliylik ifodalari	222
<i>T.Yu.Oyidinov.</i> Manbalarda husayn boyqaro obrazi talqini	228
<i>O.B.Normurodov.</i> So'zdan so'zning farqi bor	230
<i>O.Ч.Бозоров.</i> Эпистоляр романларнинг адабиётшуносликда тутган ўрни.....	233
<i>Yu.T.Shaymanova, Z.A.Qarshiboyeva.</i> Jadid adabiyotida ma'rifatparvarlikning badily talqini....	235
<i>Sh.Rayimova.</i> Pandnoma adabiyot vakillarida yor obrazi (Yusuf Amiriy misolida)	237
<i>N.Boyoqulova.</i> Cho'lpon she'riyatining ritmik-intonatsion xususiyatlari	238
<i>R.U.Ruzmanova.</i> O'zbek milliy taomlari tarjima qilish masalalari	239
<i>G.O'ngalova.</i> Alisher Navoly dostonlarining rus tiliga tarjimalari va tadqiqi	241
<i>G.Osomiddinova.</i> Tog'ay Murodning “Ot kishnagan oqshom” qissasida tarlon obrazi tasviri	249
<i>M.Ahmatova.</i> O'zbek she'riyatida folklor an'analari.....	251
<i>F.A.Xolova.</i> Ta'lim jarayonida o'qituvchining kompyuter texnologiyalaridan foydalanish mahorati.....	253
<i>A.Qurbonboyeva.</i> Sobir O'nar asarlarida dialektizmlardan foydalanish.....	255
<i>N.Qurbonova.</i> “Chlnor” romanida peyzaj tasviri	257
<i>Z.Tosheva.</i> Adabiyot darslarida mumtoz siymolarning asarlarini interfaol usullar orqali o'rgatish	259
<i>Н.Х.Ашурова.</i> Зулфия Куролбой кизи романларида аёл рухиятининг бадий инъикоси.....	261
<i>S.R.Bobomurotova.</i> Ogahiy devonida zoonim so'zlar tahlili.....	263
<i>G.Irgashova Gulmira.</i> Adabiyot o'qitishda interfaol usullar.....	265
<i>М.О'.Мухторова.</i> Cho'lpon she'riyatida ayrim frazeologik birliklarning qo'llanilishi.....	267
<i>N.N.Abdullayeva, M.N.Sharopova.</i> Fransuz zamonaviy she'riyati jak reda talqinida	269
<i>Ch.O.Saydazzamova.</i> Tildagi tejamlilik va ortiqchalik hodisalari (Rauf Parfi she'riyati misolida)	271

uning mazmun jihatida dolmiy tarkibiy qism bo'lib qatnashadi, ba'zan frazemaning lug'aviy ma'nosini to'liq qamrab oladi"[3,434]. Lirikada ibora qo'llanilar ekan, albatta, unda she'rning mazmunini hamda ruhiyatini o'zida tashuvchi baho semasi ham shunga mos ravishda bo'ladi. Masalan, Cho'lpon ijodidagi quyidagi to'rtlikni olsak:

Maqtadim, ko'kka ko'tardim sizni men,

Endi menga sizga yetmaklik qiyin.

Maqtamoqqa bir kirishgach maqtayin,

To'xtasam so'nggi tinimda to'xtayin.

Baytdagi "ko'kka ko'tarmoq" iborasi "maqtamoq" so'ziga sinonim qilib olingan holda, misradagi ta'kidni yanada kuchliroq qilishga yordam bergan.

Xulosa qilib aytganda, Abdulhamid Sulaymon o'g'li Cho'lpon hayoti va uning ijodiy faoliyati ko'plab vaqtlardan beri o'rganilmoqda. Cho'lpon ijodiy merosining asl ma'no mohiyati, g'oyasi, xalqchilligi, she'rlaridagi jasorat, jo'shqinlik ruhiyatidagi falsafiy qarashlari yangidan kashf etila boshladi. Jumladan, uning asarlari til xususiyatlari ham ko'plab tadqiqotchilarning diqqatini tortgan. Zero, Cho'lpon o'zbek tilining boy imkoniyatlaridan unumli foydalana olgan, asrlarga tatigulik asarlar yaratgan shoirdir.

Adabiyotlar:

1. Sharafiddinov O. Ijodni anglash baxti. – Toshkent: Sharq, 2004.
2. Boltaboyeva B. Zamonaviy o'zbek she'riyatida iboralarning ahamiyati//Journal of Innvation in Primary Education, 2021.
3. Rahmatullayev Sh. Hozirgi adabiy o'zbek tili. –Toshkent: Universitet, 2006. –B.432-435.
4. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati. – Toshkent: O'qituvchi, 1976. –B.35, 205, 273.
5. Jabborova D. Cho'lponshunoslik. –Toshkent: "Muharrir" nashriyoti, 2019. –B.40.

N.N.Abdullayeva, M.N.Sharopova (BuxDU)

n.n.abdullaeva2019@buxdu.uz

FRANSUZ ZAMONAVIY SHE'RIYATI JAK REDA TALQINIDA

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy fransuz she'riyatining yorqin vakili va mustqiy tanqidchisi bo'lmish Jak Redaning hayot va ijod yo'li xususida so'z boradi. Shuningdek, maqolada shoirning "Après-midi" she'riining maqola mualliflaridan biri N.N.Abdullayeva tomonidan o'zbek tiliga tarjimai ham o'rin olgan.

Kalit so'zlar: talqin, tahlil, peyzaj, kechinma, tuyg'u, badliy olam.

Fransuz shoiri va mustqiy tanqidchisi Jak Reda 1929-yil Lyunvilda tug'ilgan. U o'z qiziqishlari tufayli huquq sohasida o'qishni boshlaydi, biroq uni yakunlamasdan 1953-yilda Partija jo'nab ketadi. Avvaliga u Gaymard nashriyotining o'quv komiteti a'zosi bo'ladi va 1987-1995-yillar o'rtasida « La Nouvelle Revue » jurnalida bosh redaktor bo'lib ishlaydi. Jak Reda iqtidori, bilimga chanqoqligi va eng asosiy tilmisiz mehnatli tufayli bir nechta nomdor mukofotlarga sazovor bo'lgan. Adabiyot sohasida 1997-yilda Gran Pri, 1999-yilda esa Gonkurt mukofotlari bilan taqdirlandi.

Mana shunday yutuqlardan so'ng shoir yana jo'shqin ijodga beriladi. Shoirning birinchi to'plami « Amen » (« Omin ») 1968-yilda chop etiladi. Bu asar elegik ruhda yozilgan bo'lib, u asarda dunyoda mavhum, yashirin bo'lgan sir-sinoatlarni izlagan, ularni boshqalardan oldin anglagan.

Reda sayohatchi hamdir. U « Sayohatchilarga maslahat » (1988) yoki « Yurishning mazmuni » asarlari bilan, eng avvalo esa, Parijning shahar va qishloqlaridagi sayohatlari bilan tanilgan. Jak Reda bu sayohatlari davomida goho kichik yo'llarda adashib, goho esa noxush sarguzashtlarga yo'liqib, motorli velostpedda Parijdan boshqa chekka qishloqlarga ham borib kelib turardi.

Jak Reda urushdan keyingi zamonaviy fransuz adabiyotidagi zabardast shoirlardan biri. U urush davomida ham, urushdan keyingi yillarda ham samarali ijod qilgan.

Jak Redaning adabiyot sohasida ko'rsatgan muhim ishlaridan biri bu zamonaviylik unsurlarini kuzatishdan iborat bo'ldi. U zamonaviy o'n ikki barmoqli she'r vaznida salmoqli ijod qilgan.

Shoir Parijning shahar chetlarida, Fransyaning ovloq burchaklarida ham, « Qiyalikdagi maysa », « Parijdagi xaroba joylar » asarlarida ham his-tuyg'ular bilan sezib, anglanadigan ajoyibotlarni isbotlab beradi. Keyinchalik « Tinchlikka qaytish » (1989) asarida tanliqli shoir imperik tajriba va metafizik savollar o'rtasidagi bog'liqlikni bayon qiladi.

Sayohatlari va izlanishlari muhimligiga qaramay Reda asarlari o'sha davr fransuz adabiyotida sayohatnoma janrini to'raligicha yuqori darajaga olib chiqa olmadi.

U Fransiyada yoki chet ellarda bo'lganida ham joy, o'rin, ruh muhtini qo'lga kiritish uchun izlanmadi. Jak Reda qiziquvchanligi tufayli adabiyotning turli yo'nalishlarida o'zini bir-bir sinab ko'rdi. U kundalik hayotning ziyrak va diqqatli kuzatuvchisi bo'lishni talab qiluvchi soha – intlm lirikaning yorqin namoyondasi sifatida ham tanildi.

Shoir bir joyda turib qolmagan, fan-texnika taroqqiyoti tufayli insonlar nazaridan chetda qolgan joylarda ham biror yangilik topishga harakat qiladi.

« Sariq tog'olchaga borish » (1991), prozadagi bu avtobiografik asarida esdaliklarning namoyon bo'lishi uchun muhim bo'lgan eng mayda detallar va eng kichik narsalar hech qanday o'zgarishsiz tasvirlanadi. U bunday narsalar haqida gapirish uchun uzoqqa borib o'tirmaydi, uni yon-atrofdan izlaydi. Shuningdek, 1990-yilda nashr qilingan « Ozod bo'laylik » nomli asarida ham kichik mavzularni qalamga oladi, ya'ni pochtaga borish, marka tanlash va xat yuborish singari ishlar.

Jak Reda nafaqat tanliqli shoir shuningdek, u mustqa ishqibozi hamdir. U hatto elektron asbobda chalingan mustqalarni ham tadqiq qila oladi. U « Jazz » jurnalining tanilishiga ham o'z hissasini qo'shgan. Uning « Improvist » (1980) va « O'yin » asarlari jazzga bag'ishlangan poema va turli hajmdagi ilmiy matnlarni o'z ichiga oladi. Bunday izlanishlardan so'ng u 2002-yilda « Jazz avtobiografiyasi » asarini nashrdan chiqaradi. U shunchalik tajribaga ega ediki, cholg'u asboblarida mustqa san'atini, she'riyatda so'zni birday mohirlik bilan qo'llay oladi. U ikki yo'nalishdagi ruh va ritmni bir xilda his qila oladi. U bu hissiyotni shunday tushuntiradi : « Mustqa va she'riyat bu shunday uslubki, ular bilan shug'ullangan kishining hayotiga o'lim soya solganda ham, san'atkor shu izlanishlari, qilgan ishlari bilan o'limidan keyin ham tirik yashaydi, nomi abadiyatga muhrlanadi ».

Tushdan keyin...

Quyosh o'z kulbasi tomon shoshmoqda,
Ko'k osmon tubida qon parchalari.
Kimsasiz ko'chada vaqt ham o'tmoqda,
Qo'ng'iroq chalindi bedor damlari.
Qayerdadir mehmon uyqusiz tunlar,
Xona o'rtasida turardi kimdir,
Uni qiyayapti qanday xayollar,
Rangpar yulduzlar ham bermaydi taskin.
Deraza oldida turar bo'sh kursi,
Uning ham cho'chirdi silliq yog'ochi,
Bedor xonadonga bermoq uchun nur,
So'lg'in oymomoning nurin sindirib.
Deraza oldida qushlar ham sukut,
Unga otligandek tuhmat toshlari,
Ertaga bo'ladi bu holat unut,
Yana chertiladi xayol torlari.
Uyqu yo o'lim...
Sharpangiz ma'quldir oshkoralikka,

Tun ham sezyaptiki nursiz ko'zlarga,
Yorug'lik kerakdir ham bo'sh yurakka.
Go'zal yorug'likning cheksiz nurida
Rang-barang orzular ro'yobi bilsyor.

Mana tong otmoqda quyosh mo'ralab,
Ulkan maqsadlarni yelkaga ortib...

Après-midi...

Pâle clarté d'après-midi sur les toits bleus et roses.
La cloche va sonner ; on voudrait dormir comme l'arbre
A l'angle de la rue où ne passe jamais personne.
Mais l'astre d'insomnie est dressé là, strident
Comme un coq au milieu de la cour abandonnée.
Entre les timons dont le bois poli craint de luitre.
Et tout ainsi, jusqu'à l'oiseau irréprochable qui s'est tu,
Frissonne dans la pauvreté humiliée des apparences.
Sommell, ou mort, votre ombre est préférable à ce dévoilement
Infini des rêves livrés à l'ironie de la lumière,
Aux yeux qui n'ont plus de paupière et ne peuvent nler
Ce vide qui s'accroît soudain lorsque deux heures sonnent.

Mana siz yuqorida Jak Reda hayoti va ijodi bilan birgalikda uning she'riyatidan ham keltirilgan namunani ko'rib chiqdingiz. She'ning birinchi bandida quyoshning botish manzarasi tasvirlangan va keyingi bandlarda tasvir biroz o'zgaradi, ya'ni shaxs obrazi kiritiladi. So'ngra yana tasvir tablat manzarasiga ko'chadi. Bu Reda ijodining o'ziga xos xususiyatidir. Chunki uning birorta she'ri yo'qki, tablat tasviridan yloq bo'lsa. Reda bu she'rida qorong'u tunni tasvirlaydi, ammo u qorong'u tundan so'ng yorug' kun kelishini ham unutib qo'ymaydi. Bu Reda ijodining o'zbek she'riyatiga o'xshash bo'lgan bir jihatidirki, ushbu jihat bilan uning ijodi o'zbek kitobxonlari orasida ham o'z muxlislarini topishga ishonamiz.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. "Poésie Gallimard", mars 2016, Paris.
2. "Amen", Jacques Réda, 1968.
3. Abdullaeva N.N. Poetik uslubning fonetik talaffuzni tuzatishdagi o'rni: poetik o'yindan fonetik o'yinga. "Til, adabiyot, tarjima, adabiy tanqidchilik: zamonaviy yondashuvlar va istiqbollari" xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari to'plami. Buxoro, 2022.

Ch.O.Saydazzamova (SamDU, talaba)

TILDAGI TEJAMLILIK VA ORTIQCHALIK HODISALARI

(Rauf Parfi she'riyati misolida)

Annotatsiya. Ushbu maqolada ilsoniy tejamlilik va ilsoniy ortiqchalik tamoyillarining Rauf Parfi she'rlaridagi ishlatilish o'rinlari va she'riyatdagi ahamiyati, shuningdek, ushbu hodisalarning fonetik, morfologik hamda leksik turlari shoir ijodida o'ziga xos tarzda namoyon bo'lishi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: ilsoniy tejamlilik, ilsoniy ortiqchalik, qisqaruv, semantika, nutqiy ixchamlik, vazndoshlik, ohangdorlik, qofiya, uslub.

Ma'lumki, til sistema sifatida hamisha o'zgarishda bo'ladi, rivojlanadi va shular qatorida til birliklari ham ma'lum shart-sharoit natijasida turli xil hodisalarga uchraydi. Ana shunday hodisalardan biri – tildagi tejamlilik va ortiqchalik hodisalaridir. Ushbu til hodisalari faqat og'zaki